

A cigányság középosztályosodása

FORRAY R. KATALIN

Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Oktatás és Társadalom Doktori Iskola

A cigány, roma népességet hagyományosan úgy szokták tekinteni, mint a társadalom leghátrányosabb helyzetű csoportját, amelynek sok gazdasági, társadalmi és kulturális segítségre volna szüksége, hogy integrálódjék a többségi társadalomba. Ebben a tanulmányban a szerző, ellenkezőleg, a cigány, roma társadalom középosztályosodását mutatja be Magyarországon. A cigány, roma középosztályosodás századok óta tart, de nehezen vagy sehogy sem volt megfigyelhető, mivel azok, akik integrálódtak a középosztályba, egyben asszimilálódtak is. Az utóbbi években azonban új jelenségre figyelhettünk fel: a cigányság a középosztályosodás során egyre inkább megőrzi cigány, roma identitását, amit eredeti nevének a megőrzése is mutat. A cigány, roma lakosság iskolázottsági szintje drámaian emelkedik. A kutatások, amelyek eredetileg a cigány, roma elemi oktatásra összpontosultak, egyre inkább áttevődnek a cigányság közép- és felsőfokú oktatására. Új aktor is színre lépett a cigányság iskolázásának támogatásában, a tradicionális (keresztény) egyházak. A szerző néhány egyetemi hallgató életpályáján keresztül illusztrálja a fő társadalmi intézmények (iskola, felsőoktatás, egyház, civil szervezetek) együttműködését a cigány, roma középosztályosodás folyamatában.

Kulcsszavak: cigány/roma iskolázás, középosztályosodás, roma identitás, társadalmi mobilitás

Romani population is considered traditionally as one of the most disadvantaged group in the society that needs a great amount of economic, social and cultural support. The author takes the opposite approach describing an emerging middle class in the Romani population in Hungary. It is a long lasting process that begun centuries ago according to the literature, though could not be monitored, since those who entered to the middle class left their Romani identities. A new phenomenon can be detected in this process during the recent years: the new Romani middle class members keep their original Romani names and identities. The schooling levels of the new Romani age groups are raising dramatically. Education research which traditionally dealt with the elementary schooling of this ethnic group is mainly concentrating to secondary and higher education today. A new actor entered in the supportive forces of Romani development, they are the traditional (Christian) churches. The author presents some life careers of Romani university students and their families to illustrate the cooperation of the major

Levelező szerző: Forray R. Katalin, Pécsi Tudományegyetem BTK, Oktatás és Társadalom Doktori Iskola, 7624 Pécs, Ifjúság útja 6. E-mail: forray@ella.hu

social institutions (school, university, church, civic organisation) in the emergence of a Romani middle class.

Keywords: Roma/Gypsy schooling, middle class, Roma identity, social mobility

A középosztályosodás (vagy polgárosodás) vizsgálata az 1990-es évek közepétől egyik visszatérő témája a társadalomtudományi kutatásoknak Magyarországon is. Gábor Kálmán (2000), Gábor Kálmán és Dudik Éva (2001) írásaiban az előző évtizedekben felszámolódni látszott középosztály újraformálódásának jeleit vizsgálta. Veres Valér (2006) az erdélyi fiatalok körében kereste a középosztály magatartásban, érdeklődésben, fogyasztásban megnyilvánuló megjelenését egy erdélyi nagyvárosban szervezett könnyűzenei koncert közönségében.

A cigánysággal kapcsolatban azonban nem szokás középosztályosodásról beszélni. A cigány/roma diskurzus középpontjában máig az iskolázatlanság, munkanélküliség, az ezzel kapcsolatos problémák, valamint a megoldási kísérletek sikertelensége áll. Pedig Nagy Pál, a cigányság történetének kimagasló szakértője szerint a középosztályosodás mindig jellemző volt a cigány népcsoportokra. De a kiemelkedetteket – a polgáriasultakat – már nem tekintették cigánynak, ezért nincsen szó a cigánysággal kapcsolatban ezekről a kérdésekről (Nagy 2017). Az 1990-es években Hegedűs T. Andrással végzett kutatásainknak is az volt a fő kérdése, hogy a középosztályosodó cigány családokban hogyan zajlik le ez a folyamat, miképpen kötődik az iskolához (Forray–Hegedűs 1998). Talán nem véletlen, hogy „sikertörténetről” egy nem magyarországi kutató, Óhidy Andrea írt könyvet (Óhidy 2016). A személyes interjúkat feldolgozó kötet arra hívja fel a figyelmet, hogy sokan még a leghátrányosabb helyzetből is képesek kitörni, és nemcsak érettségit, hanem egyetemi diplomát is szerezni. Életmódjuk, életvitelük, fogyasztási szokásaik a középosztályra jellemzők. A szerző arra is rámutat, hogy „fontos jellemzőjük, hogy egyidejűleg akarnak magyarok és romák/cigányok lenni, és úgy válni a többségi társadalom részévé, hogy etnikai hovatartozásukat ne kelljen megtagadniuk vagy feladniuk” (Óhidy 2016: 52). Szemben a korábbi helyzettel, amikor a sikeres karrierhez elengedhetetlen volt az etnicitás eltitkolása, ma már – ha nem is minden egyes esetben – ennek vállalásával is lehet érvényesülni. (Nem kísértük figyelemmel a név magyarosításának gyakoriságát, ám személyes megfigyelésünk – például az egyetemen – szerint a hallgatók túlnyomó többsége a családjának hagyományos, „cigányos” nevét használja.)

A cigány/roma középosztályosodás kezdete tehát korábbi időkre tehető, azonban 2010 után karakterisztikusabbá, kitapinthatóbbá vált. Az alábbiakban azt vizsgálom, milyen társadalmi intézmények (szervezetek), illetve célzott programok, fejlesztések működnek közre a cigányság középosztályosodásában.

Előzmények

A rendszerváltás (Kozma–Tózsér 2016) utáni első törvények egyike a kisebbségvédelmet szabályozta (1993. LXXVII. törvény). Ennek keretei között került sor a hivatalosan elismert nemzeti kisebbségek oktatásának kialakítására, a nemzetiségi iskolák elismerésére és szabályozására is. Az oktatásügyben először került sor a cigányság oktatásá-

nak különválasztására az általános oktatási rendszerben és hálózatban. Előbb csak „felzárkóztatást” célozott a törvény, de hamarosan sor került a nemzetiségi szerepkörnek megfelelően a „cigány”, majd elkülönítve a „beás” nyelv oktatásának rendszerbe foglalására is. Ennek megfelelően kezdték kialakítani a két, nyelviileg elkülönült cigány csoport, a beások és a romák (oláh-cigányok) iskolázási hálózatának koncepcióját is. Ugyanakkor a civil szférában is erősödött az érdekképviselet és érdekérvényesítés. Így alakult meg Pécsen a Gandhi Gimnázium, és elsőként éppen a Dél-Dunántúlon erősödtek és szerveződtek olyan civil kezdeményezések, amelyek a cigány lakosság műveltségének emelését, a társadalomba való jobb színvonalú beilleszkedését célozták (Dezső 2013).

Ezek a projektek nem egyszerűen a jobb iskolai eredményeket akarták elősegíteni, hanem az iskolán keresztül értelemszerűen ennek az etnikai kisebbségnek a középosztályosodását célozták. A korrepetálás az iskolai eredmények javítását szolgálta, a kiegészítő foglalkozások a középosztály értékeinek, magatartásformáinak elsajátítását tűzték ki célul. A szépirodalom olvasása, önálló alkotó munka serkentése, színház- és koncertlátogatások, múzeumok megtekintése, az élmények megtárgyalása (és még sorolhatnánk a tevékenységeket) máig fontos eleme azoknak az iskolán kívüli civil szervezeteknek, amelyek a cigányság középosztállyá formálását kívánták elérni.

Fejlesztési programok

A középosztály egyik jellegzetes társadalmi intézménye az iskola és az iskolázás. Ez természetesen nem csak hazai megfigyelés, az EU közelmúltban végzett fejlesztése és kutatása nemzetközi (európai) méretekben vizsgálta (Brüggemann 2012). Ezért elsőként azt kísérik figyelemmel, hogyan szabályozta ezt a kérdést a kormányzat napjainkig.

Az 1990-es évtized végére a viták során kirajzolódott az az álláspont, hogy a nemzetiségi koncepció mellett megoldatlan maradt a cigány népesség két hivatalos nyelvét nemzedékek óta nem beszélő többségének helyzete. A cigányság legfőbb problémája az alacsony iskolázottság, s az ebből adódó gazdasági és társadalmi problémák. Bár a jogi szabályozás nem változott (lásd a 2011. évi CLXXIX. törvényt) – a cigány, roma népesség még mindig az egyik magyarországi nemzetiségnek számít –, az oktatás fejlesztésében a hangsúly a nemzetiségi programról a hátrányos helyzet, iskolai helyzet javítására került. Az új program változatos eszközök, nagy anyagi ráfordítások felhasználásával próbálta egyszerre orvosolni a hátrányos helyzetű térségekben élő tanulók és a helyi cigány, roma lakosság iskolázási problémáit. Úgy tűnt, ez a program fenntartható az ország EU-csatlakozása után is (Forray–Orsós 2005). Ám az évek során belátható lett, hogy a program nem hozza a várt eredményeket. Egyes iskolák fenntartották ugyan elemeit, de többségük lassan leállt az innovációkkal, különösen miután kiderült, hogy a fejlesztésre vagy akár a fenntartásra nem áll több pénz rendelkezésre.

2004-től világhosszá vált, hogy a költségvetés finanszíroz ugyan iskolai kísérleteket, újításokat, ám a finanszírozást többé-kevésbé versenyhelyzetben, pályázati úton lehet elnyerni. Így megszűnt az a kényelmes helyzet, hogy korábban alapított iskolák, iskolai újítások az egyszeri jóváhagyás fenntartásával, szinte mechanikusan kapják meg a támogatást. A kevés megmaradt program egyike az Arany János tehetséggondozó kezdeményezés, amely napjainkig (2017) működik. A cigányságra irányuló korábbi oktatási fejlesztések közül szinte egyedül a Gandhi Gimnázium áll fenn, amelynek költségvetését állami forrásból fedezik. Megmaradt ugyan az alapítványi forma, azonban

innovációs tartalma lassan felszámolódik, és az állami fönntartású nemzetiségi középiskolák sorába illeszkedik.

Ez nemcsak a finanszírozási problémákkal van összefüggésben. Jól érzékelhető – például a Pécsi Tudományegyetem romológia szakján –, hogy csökken az érdeklődés a speciális cigány, roma tartalmak és ezzel összefüggésben a nekik címzett támogatások iránt. Egyre kevesebb diák jelentkezik, bár a támogató program népszerű. (A pécsi egyetemi Wlisslocki Henrik Szakkollégium szervezésében például rendszeresen 30 körüli, különböző egyetemi szakra járó cigány, roma hallgatóval találkozhatunk. Ebből és a hasonló elven működő szakkollégiumok tapasztalataiból megállapíthatjuk, hogy az ország több egyetemére rendszeresen felvesznek cigány, roma etnikumú hallgatókat.)

Azt is érdemes figyelemmel kísérni, hogy az a politikai formáció, amelyhez a kilencvenes évek elején reményeket lehetett fűzni, a kisebbségi önkormányzat – legalábbis a cigány népesség iskolázása esetében – elvesztette súlyát. Ehhez hozzájárult az az elhúzódo botránysorozat, amely éppen a roma önkormányzat esetében nem kívánt figyelmet kapott. (Ezzel van összefüggésben, hogy a szolnoki középiskola, amelyet a Gandhi Gimnázium mintájára a kilencvenes évek végén alapítottak, a közelmúltban, néhány év küszködés után, 2015-ben megszűnt. Hanyatlása fel nem tárt összefüggésben van a kisebbségi önkormányzattal, amelynek fenntartásába került a 2000-es évek elején.)

Összességében azt állapíthatjuk meg, hogy a cigány kisebbségi oktatás támogatása alsóbb iskolai szinteken nem jelentős, az elmúlt években nem kapott figyelmet. Ugyanígy figyelem és hatás nélkül maradnak azok a kutatások, amelyek a cigány kisebbségi programot működtető általános iskolákra irányulnak. A figyelem – a pénzügyi támogatás – inkább a magasabb szintű iskolákra irányul. A Nemzeti Tehetség Program nyújt lehetőséget pályázatait útján az óvodai szinttől a felsőoktatásig a magyarországi és a szomszédos országokban működő programok számára. A cigány, roma tanulókra és a nekik szervezett programokra azonban nincsen külön előirányzat.

Az állami, az önkormányzati támogatások lanyhulása jól követhető folyamat a cigányság támogatásában. Ám úgy tűnik, ennek helyét az egyházak vették át. Az egyház(ak) szerepének megnövekedése meglehetősen széles kört látszik érinteni: két szempontot emelek ki, a felsőfokú továbbtanulás támogatását és az egyház(ak) iránti érdeklődés megnövekedését.

Szakkollégiumok

Az iskolai szintek között a legmagasabb szint, a felsőoktatás vezet közvetlenül a középosztályba. A cigány népesség helyzetének olyan célú javítása, hogy tagjai – a ma még érettségi előtt állók vagy egyetemeken tanulók – a jövő értelmiségi rétegébe illeszkedjenek, közös célkitűzése a támogató programoknak. Tehát nem elég a fiatalokat képessé tenni arra, hogy az óvodától az érettségiig helytálljanak, hanem a felsőbb iskolai fokozatokon, elsősorban a felsőoktatásban is támogatni kell az odáig eljutott fiatalot. Itt két szempont emelhető ki: az egyik a műveltségbeli hátrányok leküzdése, a másik pedig a személyiségformálás. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a program szervezője a saját – a finanszírozó – értékrendjét igyekszik átadni. Ha liberális értelmiségi, akkor azokat az értékeket, ha egy keresztény egyház a programadó, akkor keresztény értékeket.

Ahogy korábban áttekintettük (Forray 2013), a szakkollégiumi mozgalom a felsőoktatásban – a 20. század eleji Eötvös Kollégium, majd a háború előtti és közvetlen

utáni előzmények után – a hatvanas évek végén alakult ki. A népi kollégiumok adták mintáját a cigány, roma fiatalok szakkollégiumainak is. A szakkollégium eredetileg nem a társadalmi hátrányok leküzdését célozta, hanem a legtörekvőbb és legsikeresebb diákokat az egyetemi tanulmányokat kiegészítő foglalkozásokkal szándékozott felkészíteni minél jelentősebb értelmiségi és általában társadalmi szerepvállalásra. A ma működő szakkollégiumok hasonló célokat tűznek maguk elé. Ez a célja a roma szakkollégiumnak is, merítési bázisa azonban eltérő: a tagok cigányok, esetleg súlyosabb társadalmi hátrányok között élő nem cigányok lehetnek. A mintát ehhez a Romaversitas adta (lásd a Romaversitas honlapját).

A Soros Alapítvány 1993-ban hozta létre a – ma magánalapítványként működő – Romaversitast, kifejezetten cigány, roma hallgatók számára. A (népszerű nevén) „Romver” ösztöndíjat ad a felvételt nyert cigány, roma hallgatók számára, emellett ennél talán még fontosabbat, a tanulmányaikat kiegészítő, magas szintű tudományos kurzusokat, nyelvtanulási lehetőséget finanszíroz. Fő célja, hogy „hozzájáruljon a magyarországi roma középosztály megerősödéséhez” (idézet a honlapról). Ennek mintáját követi a Pécsi Tudományegyetemen működő, már említett Wlisslocki Henrik Szakkollégium is, amelyet 2002-ben az EU-ba való belépést segítő PHARE-program segítségével alapítottak (lásd a honlapot). Megfogalmazva vagy kimondatlanul ez a célja a hasonló felsőoktatási ösztöndíjrendszereknek is. A felkészülést segítik a Romverben, de más hasonló ösztöndíjat alapító szervezetekben is az érettségi előtt álló diákok – főleg gimnazisták – számára biztosított programok. Hasonló kezdeményezések alapján létesültek szakkollégiumok országsszerte.

2011-ben a magyarországi keresztény egyházak – Hofher József jezsuita szerzetes javaslatára és személyes szorgalmazására – szakkollégiumok létesítéséről határoztak. Az első ezek közül a jelenleg is működő Jezsuita Roma Szakkollégium (Budapest). Az alapítók között találjuk a Magyar Evangélikus Egyház Roma Szakkollégiumát (Nyíregyháza), a Miskolci Görögkatolikus Cigány Szakkollégiumot, a Szegedi Keresztény Roma Szakkollégiumot, valamint a Wáli István Cigány Szakkollégiumot (Debrecen). Hozzájuk csatlakozott a Budapesti Református Cigány Szakkollégium és a Szent Miklós Görögkatolikus Roma Szakkollégium (Debrecen), amelyek ma mind az egyházi szakkollégiumi hálózat tagjai. A tagság növekedik, egyre több felsőoktatási intézmény csatlakozik a körbe. Tevékenységüket a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat fogja össze (Forray–Marton 2012, lásd a honlapokat is). A hálózat évente közgyűlést tart valamelyik szakkollégiumban, ahol megbeszélésekkel, sportprogrammal és egyéb szabadidős rendezvényekkel erősítik az összetartozást. Az elmúlt év óta – jelentős eredmény! – erre a találkozóra meghívják az említett pécsi egyetemi szakkollégiumot is, amely jelenleg már nem az egyetlen nem egyházi roma szakkollégium. Ez arra utal, hogy az egyházi intézmény nyitni kezdett a világi partner felé.

E szakkollégiumok finanszírozása a Nemzeti Tehetség Program kereteiből történik, azaz nem speciális egyházi forrásból. Mi tartozik a tevékenységükbe? A szakkollégisták szállást és ösztöndíjat kapnak, a rendszer biztosít számukra egyéni tanácsadó tanárt, szabadidős programokat, kulturális és sportrendezvényeket. Nagyon fontos, hogy a szakkollégium az alapító egyház lelkesét is foglalkoztatja, és a diákok istentiszteleten vesznek részt.

A szakkollégiumok jelentős hányadát (130 szakkollégium) az Intercoll nevű szervezet fogja össze, amely minősíti a jelentkező szakkollégiumokat, pályázati forrásokat

biztosít a tagok számára (lásd a honlapot). A cigány, roma minősített szakkollégiumokat Magyarországról jelenleg csak a Wlilocki Henrik Szakkollégium képviseli.

A szakkollégiumi hálózatnak a cigányság felé nyitása valószínűleg növeli a cigány, roma fiatalok körében a felsőoktatás iránti érdeklődést. Ez azt is jelentheti, hogy csökken a távolság a cigányság és a társadalom magasabb szinten álló rétegei között. Persze úgy is fogalmazhatnánk, hogy ezen a módon kiválasztódik a cigányság elitje, amely hasonló vagy nagyobb távolságra kerül a képzetlen, mindennapos gondokkal küszködő többségtől, mint a társadalom egészében. Minden esetleges kétség ellenére mindez a középosztályosodás – ha nem is tömegessé, de – jelentős mértékűvé válásának egyértelmű jeleként értelmezhető.

Egyházak

A középosztályosodás további fontos szervezetei az egyházak. Az imént áttekintett folyamatok arra hívják fel a figyelmet, hogy az egyházak növekvő érdeklődést tanúsítanak a cigányság iránt. Bár az egyházi szakkollégiumokba való felvételnek nem követelménye az adott egyházhoz tartozás, sőt az egyházak iránti elkötelezettség sem – nyilván az állami finanszírozás miatt –, a feladat vállalása az adott egyház érdeklődése, a cigányság iránti vonzalma jeleként értelmezhető.

A roma, cigány népesség nagy része közismerten vallásos, gyermekeit megkeresztelteti, temetését egyházhoz kötődve szervezi. Ugyanakkor azt is látni lehet, hogy templomi istentiszteleteken kevéssé vesznek részt. Ennek egyik oka nyilvánvalóan a tágabb társadalom előítéletei, kirekesztése miatti szorongás lehet, azonban az is tapasztalható, hogy egyházas nagy rendezvényeken (pl. Máriagyűd) tömegesen jelennek meg.

A rendszerváltás után az iskolarendszer alsóbb szintjein megjelent a vallásgyakorlás lehetősége, ami különösen a kis egyházak számára jelentős, hiszen a gyermekkorúakat részesítheti így nevelésben. Az általános iskolai vallásgyakorlás iránya függ attól, hogy a településen melyik egyház a domináns. Ám az is fontos, hogy az egyházak – az újonnan szerveződött (pl. Hit Gyülekezet), vagy a tradicionális felekezetek – iskolát nyithatnak, illetve vehetnek át az állami fenntartótól, és értelemszerűen a működtető egyház határozza meg a gyerekek hitéletét. Elsősorban a kis egyházak (neoprotestáns, ún. szabadegyházak) vagy a történelmi egyházak karizmatikus közösségei képesek az egyébként lelkileg nagyon fogékony cigányságot megragadni (Gereben–Lukács 2013).

Ha azt kérdezzük, mi teszi vonzóvá ezeket a gyülekezeteket a cigány, roma emberek számára, akkor kiemelhetünk néhány szempontot (Forray 2017). Ilyen például a személyes kapcsolatok sűrű hálózata, amely az istentiszteletet spontán összejövetellé teszi. A személyesség és a spontaneitás együttese ad lehetőséget arra, hogy a szabályokat a gyülekezet a saját képére formálja. Ahogy a megkérdezettek kiemelik, a „karizmatikusság”, a „forró lelkület” kell jellemző legyen a gyülekezet lelkészére, hogy magával tudja ragadni a híveket. Fontos az is, hogy a Biblia értelmezését magukra szabják, hiszen a Bibliát maga a gyülekezet és vezetői önállóan értelmezik. Sokak számára vonzó, hogy az istentiszteleten saját zenéjüket, énekeiket hallják. Nem egy gyülekezet fiatal tagjai alakítanak olyan együtteseket, amelyek gitárral kísérnek, énekeiket, zenéjüket is magukra szabják. „Cigánydicséreteket”, „dicsőítő zenét” játszanak, hangszerekkel kísért énekeket énekelnek, a zene irányítója pedig a „dicsőítő vezető” – mesélte interjúpartnerünk. Kiemeljük a Biblia olvasását. A „szent szövegek” olvasása nem csupán a lelki szükségleteket elégíti ki,

hanem az olvasást magát is népszerűsíti. Ez különösen fontos lehet olyan gyülekezetekben, amelynek tagjai szélsőségesen alacsonyan iskolázottak.

A nagyobb cigány csoportoknak külön hívő közösségeik, következésképpen saját istentiszteleteik vannak. Például az oláh cigányok istentiszteleteiket romani nyelven tartják, ezért, de a cigányság belső megosztottsága miatt sem tartják elképzelhetőnek, hogy más csoportból érkező cigány ember legyen a közösség tagja. Akit befogadnak, azt testvérüként tisztelik. Egy más nyelvű, etnikai tudatú cigány ember nem lehet „testvér” – még ha ez kívülről szemlélve nehezen érthető is.

Ezek a közösségek falusi vagy falusias térségekben szerveződnek. Ez akkor is érvényes, ha a gyülekezet központja városban található. A szerveződés módja érthetővé teszi, hogy miért történik ez így: a megismerkedés, az istentiszteleten való részvétel olyan közösségeket feltételez, amelyek elérhetők a szomszédság számára, a vezető személyes megismerése és a vele való kapcsolattartás így biztosabb (Forray 2017).

Személyre szóló eredményük ezeknek a közösségeknek a tagok magatartásának változása. A résztvevők elhagyják függőségeiket – dohányzást, ivást, drogokat, szerencsejátékot –, megszabadulnak az önsorsrontás technikáitól, tanulni fognak, szorgalmasan dolgozó tagjai lesznek a társadalomnak. Olyan változások ezek, amelyeket minden hasonló közösség elérni kíván tagjai körében. E közösségek az elmúlt néhány évben folyamatosan erősödnek. Keresik új feladataikat: például bölcsődéket, óvodákat, iskolákat szerveznek. Sikereikről, kudarcaikról azonban ma még korai mérleget vonni.

Esetek

A középosztályosodás sikereit nem csupán a fentebb tárgyalt folyamatok és eredmények jelzik. Mivel azonban körükben célzott vizsgálatok nem történtek, a közelmúltban készült esettanulmányok nyomán mutatunk be két pályafutást (Forray 2016).

Az egyik példánk falusi beás cigány család, amelyben az apa építőipari segéd munkásként dolgozott, az anya használt ruhák gyűjtésével és értékesítésével foglalkozott, majd áttért a kínai ruházati cikkek piaci értékesítésére. Viszonylagos jólétre tettek szert, házat vásároltak a kisvárosban. Három gyermeküket iskoláztatni akarták. Legnagyobb lányuk még csak szakmunkásképzőben tanult, a kisebbik lány főiskolán készült tanárnak, fiuk pedig egyetemre kerültek. Ma már mindhárman családot alapítottak, társaik egyetemet végzett emberek, gyermekeik is eredményesek iskolájukban. A családban mindenki beszéli a beás nyelvet – lányuk beás nyelvi oktatást is vállal –, részt vesznek a település cigány programjaiban.

Egy másik családban a családfő és felesége oláh cigány, a népcsoport körében gyakori ősi nevet viselik. A családfő építőiparban szerzett szakmát, és jelenlegi gazdasági sikereit vállalkozása alapozta meg: munkaerőt közvetít az Alföld közepétől az ország nyugati pereméig. Vállalkozásának névleges vezetője egy idősebb diplomás nem cigány ember, akinek önálló munkaköre valójában nincsen is. Gyermekeik iskolai pályafutása jól érzékelteti azokat a nehézségeket, amelyekkel egy – bár jelenleg sikeres – a társadalom pereméről induló cigány családnak és gyermekeiknek meg kell küzdeniük. Három gyermekük közül a legidősebb lány egy év után kibukott a gimnáziumból, ma édesanyjának segít otthon a háztartás vezetésében. A középső gyermek, a fiú is gimnáziumban indult, tanulmányai alapján megbukott, ezért a szomszéd kisváros autószerelő szakközépiskolájába írták át. Ott nemcsak sikertelen volt, hanem kábítószerekre is rászokott. Orvosi

kezeléssel szabadult meg a szenvedélyétől, és húsz éves kora után most levelezőn fejezi be a gimnáziumot. Édesapja vállalatába kapcsolódik majd be, és remélhetőleg megszerzi a szükséges felsőfokú képzettséget is. A legkisebb lány nemrég érettségizett, majdnem tökéletesen. („Csak a cigányellenes, amúgy részeges magyar tanárnő mondta diadalmasan: ugye megmondtam, mert a magyar érettségi közepesre sikerült” – meséli édesapja.) Angol nyelvű felsőoktatásba vették fel, mert nagyon jó angolból. Magas a tandíj, és elfelejtették – vagy ők, vagy a tanárok – beírni a roma származást, ezt most utólag igyekeznek korrigálni.

A példákat lehetne sorolni. (Utalunk például egy Baranya megyei falusi polgármesterre, aki 2017 őszén gyakran volt látható a tévében.) Azonban már ennyi is érzékelteti, hogy a cigányságon belül a középosztályosodás folyamata az utóbbi években meglódult. Ezt segítik a közvetlen kormányzati intézkedések, de a folyamat számos más társadalmi szervezet tevékenységének együttesen tulajdonítható.

Összefoglalás

Ebben az áttekintésben a cigány, roma népesség középosztályosodásának folyamatát vizsgáltuk. Ez a folyamat már régóta tart, de a 2010-es években markánsan felgyorsult és egyre láthatóbbá válik, elsősorban az iskolázási statisztikák tükrében. Hajdú, Kertesi és Kézdi (2017) statisztikai megalapozottságú tanulmányukban megállapítják: „A vizsgált két évtized alatt a roma fiatalok iskoláztatásában bámulatos mértékű fejlődés történt: az általános iskolai lemorzsolódás minimálisra (23%-ról 7%-ra) szorult vissza, a középiskolába beíratottak aránya pedig 23%-ról csaknem 90%-ra emelkedett. Mindez tükröződött a középiskolai végzettségek sikeres megszerzésében is. Amíg az 1971-ben született roma kohorsznak minimális esélye volt középfokú végzettséghez jutni – 14%-nak volt szakiskolai végzettsége, és 1%-nak érettségije –, addig a rendszerváltás után született generáció egynegyedének van ma már szakiskolai végzettsége, és több mint egyötödének érettségije. Ezek az eredmények még akkor is rendkívül figyelemreméltóak, ha tekintetbe vesszük, hogy eközben az abszolút számokban mért középiskolai lemorzsolódás is jelentős mértékben megnőtt.”

A roma népesség egészének iskolázottsága Magyarországon – de Európa többi országában is – még mindig jelentősen elmarad a megfelelő korúak általános iskolázottsági szintjétől (Brüggemann 2012). Az egész népesség iskolázottságának alacsony volta azonban nem jelent egyéni meghatározottságot. A különböző oktatáspolitikai támogatások, a terjedő civil kezdeményezések, valamint egyéni erőfeszítések eredményeképpen az utóbbi években erősödő cigány, roma középosztály jelenlétét állapíthatjuk meg. Ebben működnek közre egyre nagyobb mértékben a hazai egyházi aktivitások is.

Azok a közpolitikai célú vagy közpolitikai szintűen értelmezhető erőfeszítések, mozgalmak, amelyek a rendszerváltás utáni másfél-két évtizedben határozták meg e népesség integrálásának útját, lassanként kifulladásra kerültek. (Ennek csak részben van összefüggése pénzügyi okokkal, amelyeket akár költségvetési döntésekkel, akár az EU-csatlakozás következtében fontossá váló technikai okokkal magyarázhatunk.) Mára új szereplők léptek a színre, amelyek a felzárkóztatás új, magasabb céljait tűzik maguk elé, új diskurzust indítva a cigányság társadalmi beilleszkedéséről. S közben egyre észrevehetőbben színre lép a cigány, roma középosztály.

Megjegyzés

Köszönöm Kozma Tamásnak, tanulmányom értő olvasójának, hogy közreműködött kéziratom véglegesítésében.

IRODALOM

Törvények

1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól. <https://mkogy.jogtar.hu/?page=show&docid=99300077.TV> [Letöltve: 2017. 10. 23.]
2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól. http://www.valasztas.hu/hu/ovi/23/23_1_2.html [Letöltve: 2017. 10. 23.]

Tanulmányok

- BRÜGGEMANN, CH. (2012) Roma Education in Comparative Perspective. Findings from the UNDP/World Bank/EC Regional Roma Survey. Bratislava: *Roma Inclusion Working Papers*.
- DEZSŐ, R. A. (2013) GandHistory. The beginning. *Hungarian Educational Research Journal*, Vol. 3. No. 3. pp. 41–54, DOI:10.14413/herj.2013.03.05. [Letöltve: 2017. 10. 23.]
- FORRAY, R. K. (2013) Colleges for Roma in Higher Education. *Hungarian Educational Research Journal*, Vol. 3. No. 3. pp. 1–8, DOI:10.14413/herj.2013.03.01 [Letöltve: 2017. 10. 23.]
- FORRAY R. K. (2016) Reziliencia a cigány, roma hallgatók körében. In: FEHÉRVÁRI A., JUHÁSZ E., KISS V. Á. & KOZMA T. (eds) *Oktatás és fenntarthatóság*. HERA Évkönyvek II. Budapest, Magyar Nevelés- és Oktatókutatók Egyesülete. pp. 171–181.
- FORRAY R. K. (2017) A cigányok és az egyházak (kézirat). <https://www.academia.edu/31965571/> [Letöltve: 2017. 10. 23.]
- FORRAY R. K. & HEGEDŰS T. A. (1998) *Cigány gyermekek szocializációja*. Budapest, Aula Kiadó.
- FORRAY R. K. & MARTON M. (2012) Egyházi szakkollégiumok. *Iskolakultúra*, Vol. 22. No. 8. pp. 35–45.
- FORRAY R. K. & ORSÓS A. (2010) Hátrányos helyzetű vagy kulturális kisebbség – cigány programok. *Educatio*®, Vol. 19. No. 1. pp. 75–87.
- GÁBOR K. (1992) A középiskolát végzettek középosztályosodása. In: GÁBOR K. (ed.) *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Szeged, Budapest, MEH IKT. pp. 99–117.
- GÁBOR K. (2000) *A középosztály szigete*. Szeged, Belvedere Meridionale.
- GÁBOR K. & DUDIK É. (2001) Középosztályosodás és a felsőoktatás tömegesedése. *Educatio*®, Vol. 10. No. 1. pp. 95–114.
- GEREBEN F. & LUKÁCS Á. (2013) *Fogom a kezét, és együtt emelkedünk*. Tanulmányok és interjúk a roma integrációról. (Jezsuita Könyvek.) Budapest, Faludi Ferenc Akadémia.
- HAJDU T., KERTESI G. & KÉZDI G. (2017) *Roma fiatalok a középiskolában*. Beszámoló a TÁRKI Életpálya-felmérésének 2006 és 2012 közötti hullámaiból. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b334.pdf> [Letöltve: 2017. 10. 19.]
- KOZMA, T. & TÖZSÉR, Z. (2016) Education and Transition in Hungary: Policy and Research in the Process of Transformation, 1988–2004. *Hungarian Educational Research*

Journal, Vol. 6. No. 2, pp. 22–39, DOI: 10.14413/HERJ.2016.02.03. [Letöltve: 2017. 10. 23.]

NAGY P. (2017) A cigányság sokkal inkább életmódot jelent, mint etnikumot (interjú). <http://www.reformatus.hu/mutat/5459/> [Letöltve: 2017. 10. 23.]

ÓHIDY A. (2016) *A halmozottan hátrányos helyzetből a diplomáig*. Pécs, PTE BTK Romológia és Nevelésszociológia Tanszék.

VERES V. (2006) A középosztályosodás tendenciáinak vizsgálata a marosvásárhelyi Fél-sziget Fesztivál résztvevői körében. http://web.adatbank.transindex.ro/pdfdok/1415_kozeposztaly.pdf [Letöltve: 2017. 10. 10.]

Honlapok [Letöltve: 2017. 10. 23.]

Budapesti Református Cigány Szakkollégium. <http://www.reforom.hu/>

Evangelikus Roma Szakkollégium. <http://www.meersz.hu>

Intercoll.net. <http://intercoll.net/?lang=en>

Jezsuita Roma Kollégium és Szakkollégium. <http://jrsz.hu/>

Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat. <http://krszh.hu/>

Miskolci Görögkatolikus Cigány Szakkollégium. <https://www.nyirgorkat.hu/?q=hir&id=988>

Pécsi Tudományegyetem Wlislócki Henrik Szakkollégiuma. <http://wlislocki.pte.hu/>

Romaversitas. <http://romaversitas.hu>

Szegedi Keresztény Roma Szakkollégium. <http://szkrsz.hu/>

Szent Miklós Görögkatolikus Roma Szakkollégium. <https://szentmiklosromaszakkoli.hu/>

Wáli István Református Cigány Szakkollégium. <http://www.wisz.hu/>